

■ Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History

Mehmet Gürsan Şenalp

İktisat Bölümü, Atılım Üniversitesi.

Robert W. Cox. 1987 *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History* New York: Columbia University Press, 499 sayfa. ISBN 0-231-05808-X ISBN 0-231-06561-2 (pbk.)

Robert W. Cox, 1981 ve 1983 yıllarında yayınlanan iki önemli makalesinin yanı sıra, bu yazıda inceleyeceğimiz kitabı 1987 tarihli *Üretim, İktidar ve Dünya Düzeni (Production, Power and World Order*, bundan sonra *ÜİDD*) ile birlikte, güncel küreselleşme ve devlet tartışmalarına yeni-Gramscici yaklaşımın temelini oluşturur. Bu çalışmalar, günümüzde halen sürmekte olan küreselleşme tartışmalarından daha önce yapılmış olması itibarıyla da dikkate değerdir. Cox'un çalışmalarında ilk bakışta öne çıkan olgu, uluslararası ilişkiler (Uİ) disiplininde hakim olan neo-realist geleneğin eleştirisidir. Cox, öncelikle Kenneth Waltz ve Robert Keohane gibi neo-realistlerin tarihsel olmadığını (*ahistoric*) düşündüğü devlet merkezci analizlerine karşı çıkmaktadır (Bieler ve Morton 2004; Robinson 2004). Bu açıdan Cox'un analizleri, uluslararası ilişkilerdeki realist yaklaşımın sınırlılıklarını 'sivil toplum' ve 'devlet' gibi Gramscici anlayış ve kavramları kullanarak aşmaya çalışmaktadır (Robinson 2005). Cox'un çalışmaları sonraları kendisini izleyecek olan bazı Uİ kuramcıları için de yol gösterici olmuştur.

Cox'a göre Gramsci'nin kullandığı genel kavramsal çerçeve, Uİ'de alternatif bir teorik yaklaşım türetebilmek için gereken zemini sağlamakta olup, uluslararası düzeyde kurulu hegemonya mekanizmasını açıklayabilmek için gerekli teorik zenginliğe sahiptir (Germain ve Kenny 1998). ÜİDD'de hegemonik projelerin formülasyonlarını içinde yükseldikleri toplumsal yapılar etrafında ve "uluslararasılaşan üretimin değiştirdiği küresel toplumsal iktidar yapılarıyla" ilişkilendirerek açıklamaya çalışmaktadır (Picciotto 1991, 44). Bu bağlamda Leo Panitch'in ifade ettiği gibi Cox, UİDD ile "devletin uluslararasılaşması olgusunu tarihin yapımında sosyal güçlerin rolünü, tarihsel materyalist bir perspektiften anlamaya çalışmak suretiyle, büyük ölçüde ortaya koyabilmiştir" (Panitch 1994, 68).

Cox, ÜİDD'deki tarihsel materyalist analizinde aktörler yerine tarihsel yapıları odaklanmakta; ancak yapısalcılığın diğer biçimlerinin aksine, burada yapıların verili olmadıklarını, bunların insanların bilinçli kolektif eylemleri tarafından inşa edilip dönüştürüldüğünü söylemektedir (Cox 1987, 4). Bu bağlamda, içerisinde hegemonyanın da üretildiği yapılar şu üç etkinlik alanı üzerine kurulur: 1) Toplumsal ilişkilerin, belirli toplumsal güçleri meydana getiren maddi, kurumsal ve söylemsel biçimlerinin bütünü kapsayan toplumsal üretim ilişkileri, 2) Tarihsel olarak birbirine bağlı devlet-sivil toplum kompleksleri; yani devlet biçimleri ve 3) Asla sadece istikrar veya çatışmaları temsil etmekle kalmayan, aynı zamanda alternatif dünya düzeni biçimlerini de düşünmemize olanak sağlayan, dünya düzeni yapıları (Cox 1981, 135-8). Cox'a göre bu üç farklı alan/ düzey, o denli iç içe geçmiş ve karmaşık bir haldedir ki, onları birbirinden ayrı ele alma imkânı yoktur.

Cox'a göre üretim ilişkileri, modelleri/biçimleri, hegemonya mekanizmalarının ve işleyiş prensiplerinin çözümlenmesi bağlamında bir çıkış noktası olmalıdır. Ancak, bu eğilimin bizleri, daha başlangıçta, her şeyi üretim sürecine indirgeyen ekonomistik bir yanlışa/ yanılığa düşürmemesi gerektiğinin de altını çizmektedir. Bu nedenle üretimi, salt fiziki malların üretimi olarak değil, fiziki mal üretiminin bir anlamda önkoşulu olarak bilginin ve toplumsal ilişkilerin, değerlerin ve kurumların üretimi ve yeniden-üretimi olarak anlamak gerekmektedir.

Üretim, sosyal varoluş biçimlerinin tümüne maddi birer zemin ve insan çabalarının toplumsal hayatın diğer tüm alanlarını etkileyen üretken süreçler içinde -ki buna siyaset de dahildir- birleştirildiği alanlar yaratır. Üretim, iktidar olma kapasitesi üretir; ancak, iktidar üretimin gerçekleştirileceği yolları, biçimleri belirler (Cox 1987, 1).

Cox, yukarıdaki cümlelerle başladığı kitabın ilk bölümünde, *kapitalist* veya *yeniden-dağılımcı* diye adlandırdığı farklı gelişme süreçleri içinde, toplumsal üretim ilişkilerinin mevcut biçimlerinin çözümlenmesine odaklanmış ve farklı gelişim aşamalarının tipik özelliği olarak, bunların her birinde bazı üretim biçimlerinin diğerlerini tahakküm altına alarak zamanla hakim ilişkiler haline geldiklerini göstermiştir. Sözü edilen konfigürasyonlardan ilki 19. yüzyılın ortalarında İngiltere'de filizlenen ve fabrika üretiminde girişimci-işgücü piyasalarıyla karakterize edilen "rekabetçi kapitalizm"dir. Burada hakim-bağımlı (*dominant-subordinated*) biçim çelişkisi girişimci-işgücü

ile bağımsız-işgücü (*self-employment*) arasında dolaylı yoldan; ancak, ilkel-işgücü piyasasından gelen (girişimci-emek piyasalarında ücretleri aşağıya doğru çeken baskısıyla) işgücü rezervi ve ev işçiliği arasında doğrudan doğruya kurulmaktadır (Cox 1987, 51-69). İkincisi, "tekelci kapitalist" gelişimdir. Bu süreçte kapitalizmin tekelci gelişimi, tekelci ve rekabetçi sektörler yaratarak, ekonomiyi adeta ikiye bölmüştür ve bu evrede diğerine bağımlı olan ve tahakküm altına alınan ilişkiler rekabetçi olanlardır. Üçüncü konfigürasyon ise "yeniden-dağılımcı kalkınma"dır. Bu, merkezi planlama ve komünal biçimler arasındaki ikilikten doğmuştur.

Buradan Cox'u egemen Uİ disiplininin gelen diğer meslektaşlarından ayıran bir dizi soruya (ve olası cevaplara) ulaşmaktayız. Bu bağlamda, üretim ve iktidar olguları arasındaki ilişki hayati önem taşımaktadır ve bu ilişkiyi incelemek için "toplumsal bir üretim ilişkisinde iktidarın, nasıl bazı toplumsal güçlerin yükselişine aracılık ettiğini, bu toplumsal güçlerin nasıl devlet biçiminde iktidarın zeminine dönüştürüldüğünü ve bu dünya düzenini nasıl şekillendirebildiğini" sorgulayabilen, bu noktalara odaklanabilen bir kuramsal çerçeveye ihtiyaç vardır (Bieler ve Morton 2004, 89). Bu kuramsal çerçeve, elbette tarihsel yapıların sosyal ontolojisi etrafında gezinmeli ve "insanların kolektif eylemliliği tarafından gerçekleştirilen ve dönüştürülen ısrarlı toplumsal pratiklere" göndermede bulunmalıdır (Cox 1987, 4). Bu çözümlenmelerden yola çıkarak hegemonyanın, toplumsal üretim ilişkileri tarafından oluşturulmuş ve temel kolektif özneler olarak toplumsal güçlerle bağlantılı bir sınıf yönetimi olarak anlaşılması gerekmektedir.

Tam da bu noktada Cox, "sınıf" kavramını, durağan-çözümlemeci (*static-analytic*) değil, devimsel-tarihsel (*dynamic-historical*) bir kategori olarak ele almayı yeğlemektedir. Bu bakış açısında, sınıflar tarihsel bir süreçte, iktisadi sömürü olgusuna paralel olarak oluşur ve gelişirler. Yani, "sınıf oluşumu verili; diğer bir deyişle, tarihsel süreçler tarafından önceden belirlenmiş bir süreç demek değildir; tersine oldukça akışkan ve üretim yapılarındaki değişimler ve bu değişimlere tepki olarak evrimleşen praksis tarafından yaratılan fırsatların bir diyalektiğidir" (Cox 1987, 389). Cox'a göre, tahakküm altında yükselen toplumsal gruplar arasındaki sınıf oluşumlarını engelleyen hakim sınıflarca desteklenen büyük güçler iş başındadır (mesleki bölünmeler, etnik ve dini kimlikler ve semboller, devlet ve egemen sınıfların baskı ve zorlamasından önce çaresizlik, tüketimcilik ve küçük burjuva özentiği gibi). Kitapta, "Sınıflar ve Tarihsel Blokların Oluşumu" başlığı altında, sınıf oluşumu sürecinin kimi özellikleri sıralanmıştır. Buna göre bir toplumsal üretim ilişkisi biçiminde yer alan her hakim veya tahakküm altındaki grubun mutlak suretle bir sınıf kimliği sergilemesi gerekmez. Bazen bunlar bir sınıfı oluşturacak ortak bir kimlik ve hareket kapasitesi sergileyemez ve sadece gizli veya potansiyel sınıflar olarak kalırlar. Diğer yandan, iki ya da daha fazla toplumsal üretim ilişkisi biçiminden hakim veya tahakküm altındaki gruplar, örneğin, örgütlü ve örgütsüz işçiler veya küçük ölçekli girişimciler ve şirket yöneticileri, aralarında bir sınıf oluşturmak üzere, bir dayanışma geliştirerek birleşebilir. Ayrıca, farklı toplumsal üretim ilişkisi biçimleri, kendi aralarında hakim-yönetilen ilişkisi içerisinde hiyerarşik olarak ve bileşenlerinin mevcut sınıf alışkanlıklarını etkileyecek şekilde bağlanabilir. Son olarak hakim toplumsal üretim ilişkisi biçimi etrafında oluşan sınıf, tahakküm edilen toplumsal üretim ilişkisi biçiminden

türeyecek muhtemel sınıf oluşumları ve alışkanlıkları üzerinde belirleyici etkiye sahip olur (Cox 1987, 355-6).

Cox'a göre devletler, üretken süreçlere doğrudan veya dolaylı müdahalelerde bulunarak üretim için gereken çerçeveyi oluşturur ve aynı anda bir arada bulunan, mevcut toplumsal üretim ilişkileri biçimleri arasında hiyerarşik bir yapı kurarlar. Devletin üretimi düzenleme şekli onun sınıf yapısına bağlıdır. Sınıf yapılarındaki radikal değişimler de üretimde devletin rolünü farklılaştırır. Dolayısıyla, sınıf, bir yanda devlet, diğer yanda üretim süreci arasında aracılık işlevi gördüğü için önemli bir kategoridir. Tarihsel blokların inşası ve çözülmesi ise sınıf oluşumlarının, hem devletleri hem de üretimin örgütlenişini dönüştürebildiği süreçlerdir. Cox, toplumda egemen konumdaki sosyal grupları (*dominant social groups*) şu şekilde sıralamaktadır: 1) Dünya çapında faaliyetler yürüten dev şirketleri "kontrol" edenler, 2) Ulusal-temelli büyük girişimleri ve sanayi gruplarını kontrol edenler ve 3) Bölgesel nitelikli küçük kapitalistler. İkinci kategori heterojen bir yapı arz etmekte olup kapitalist ülkelerdeki ulusal ölçekli özel ve kamu sektörü şirketlerinin yönetimlerini ve sosyalist ülkelerdeki devlet girişimlerini içerir. İlk gruptakiler, belirgin biçimde bir sınıf bilincine sahiptirler ve kendilerini açıkça öyle tanımlamasalar bile "ulusötesi yönetici sınıf" (*transnational managerial class*) olarak adlandırılabilirler (Cox 1987, 356). Bu noktada belirtilmesi gereken husus, bir sınıfa dahil olmanın sınıfın diğer üyeleriyle hiçbir şekilde bir çıkar çatışması yaşanmayacağı anlamına gelmemekte olduğudur. Kaldı ki kapitalistler arası sürmekte olan rekabet, bu sistemin tam da özünü oluşturur. O halde buradan çıkan sonuç şudur: Ortak kaygılar ve çıkarları konusundaki farkındalık, sistemin devamını ve sistem içerisinde bu sınıfın hakimiyetini pekiştirir/güçlendirir. Cox'a göre Üçlü Komisyon, OECD, Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar, ulusötesi yönetici sınıfın farkındalık düzeyini artırmak ve sistemin bekasını sağlamak işlevini sürdürmektedir.

Bu ulusötesi yönetici sınıf, sadece çokuluslu şirketlerin yönetici kadrolarında görev alan bazı kişiler ile onların aileleri ve yakınlarından ibaret değildir. Bu sınıf, aynı zamanda ekonomi yönetimiyle ilgili ulusal ve uluslararası kurumlarda çalışan kamu memurlarını ve geniş bir uzmanlar kesimini de içermektedir. Cox'a göre uluslararası finansal işletmelerin önemi, bu sınıfın en önemli tamamlayıcı parçalarından birisi olarak giderek artmaktadır. Finans, dünya ekonomisi üzerinde bir sınıf hakimiyeti sağlamak açısından, askeri gücün yanında temel bir mekanizma durumundadır. Ülkeler, dünya ekonomisine ve birbirine finans yoluyla bağlanmakta; hükümetler ise ulusötesi yönetici sınıfın gelişmesi için gerekli politikaları uygulamaya zorlanmaktadır. Diğer iki kategori, yani ulusal sermaye ve yerel-küçük kapitalistler ise görece daha heterojen ve farklıdır. Bunlar, ulusötesi yönetici sınıfın hakim konumuna ve dünya ekonomisindeki gelişmelere karşı tepkisel bir karakter sergiler (Cox 1987, 360).

Bilindiği üzere Gramsci, devlet ve sivil toplum üzerine yazılarında, kapitalist toplumun liberal ideoloğlarınca geliştirilen devlet kavramsallaştırmasını; ilk olarak devlet, "ekonomik ve siyasalın birbirinden ayrıştırılmasından türetildiği" ve ikinci olarak "kendinde bir şey, ussal bir mutlak olarak kavrandığı" için eleştirmektedir. Halbuki, Gramsci'nin -Marx, Polanyi ve Poulantzas'ta da görebileceğimiz- bakış açısına göre liberal ideolojide doğal ve organik olarak ele alınan kapitalizmde toplumsal bütünün siyasal ve iktisadi alanlarının

birbirinden ayrılması gerçek değil yanılsamadır. Bu yanılsama, 'kamusal' ve 'özel' ayrımı biçiminde tezahür eder ve Gramsci'nin işaret ettiği üzere, ilki 'siyasal toplum' diğeri ise 'sivil toplum' görünümü alır. 'Kendinde bir şey' olarak devletin mutlaklaştırılması ise bireylerin "gerçeklikte kendilerinin üzerinde, özgül bir varlığın kafasına sahip olmayan fakat düşünebilen, gerçek ayaklara sahip olmaksızın hâlâ hareket edebilen hayali bir kendiliğin var olduğunu düşüncelerine izin veren şeyleşmiş ya da fetişistik bir görüşle sonuçlanır" (Robinson 2002, 130). Cox, kendi sözleriyle, Gramsci'nin çalışmalarında kullandığı hegemonya ve ilgili diğer bazı kavramları (tarihsel blok, pasif devrim, karşı-hegemonya ve mevzi savaşı gibi) uluslararası ilişkiler analizine uyarlamaya çalışmaktadır. Bunu yaparken devletin önemini göz ardı etmez. Devlet, bu bağlamda, uluslararası ilişkilerin temel unsuru olarak, sosyal çatışmaların meydana geldiği ve sosyal sınıfların hegemonyalarını inşa ettikleri yerdir.

Cox, Gramscici anlamda hegemonya kavramının uluslararası ilişkilere uygulanıp uygulanamayacağını sorgulamakta ve kavramın yaygın olarak kullanılan biçimlerini eleştirmektedir. Ona göre literatürdeki mevcut hegemonya anlayışları ve tanımları, aslında Gramscici anlamda hakimiyet (*domination*) kavramına karşılık gelmektedir. Yani, hegemonya ve hakimiyet terimleri birbiriyle karıştırılmaktadır. Oysa ki, bir devletin dünya çapında ya da bölgesel düzeyde hakimiyetini kabul ettiriyor oluşu, her zaman dünya ölçeğinde -Gramscici anlamda- hegemonik olduğu anlamına gelmez. Bir devletin dünya ölçeğinde hegemonik olabilmesi için bir dünya düzeni tesis edebilmesi ve bunu evrensel kabullerle meşrulaştırabilmesi gerekir. Yani, hegemonik bir düzen, bir devletin diğerlerini doğrudan ve/veya açıkça sömürdüğü değil; diğer pek çok devletin de kendi menfaatlerine uygun fırsatları bulabildikleri bir düzendir. Şüphesiz ki bu tür bir düzenin salt devletler-arası terimlerle açıklanması zordur. ÜİDD'de son iki yüzyıl içinde kurulan dünya düzenleri, şu üç farklı yapı temelinde sınıflandırılır: Liberal uluslararası ekonomi (1789-1873); rakip emperyalizmler (*rival imperialisms*) çağı (1873-1945) ve neoliberal dünya düzeni (2. Dünya Savaşı sonrası dönem). Cox'a göre yukarıdaki her bir evreye ve onun özgüllüklerine uygun düşen bir devlet biçimi, yeni bir "tarihsel blok oluşumu" ve nihayet üretim ilişkilerinin yeni bir konfigürasyonu söz konusu olacaktır.

Cox'un çalışmaları ve kuramsal yaklaşımlarının sınıflandırılması ve tanımlanması kolay olmamıştır. Kimileri onu bir 'Gramscici', kimileri ise bir 'eleştirel kuramcı' olarak görmeye çalışmıştır. James H. Mittelman, bir 'Coxgil Tarihsicilik'ten söz ederken, Chris Brown, onun, Lenin'in emperyalizm kuramıyla, neo-Marksist bağımlılık yaklaşımının zorlama bir sentezini yapmaya çalışan geleneksel bir Marksist (hatta Marksist-Leninist) olduğunu öne sürmüştür. Martin Shaw ise Cox'un Marksizm'in zararlı taraflarını sansülediğini düşünmektedir. John Adams'a göre ise Cox'un Marksizmi, 'sulandırılmıştır'. Peter Burnham, Cox'un yaklaşımının temel sorununun, Weberci ve Marksist metodolojilerin birarada kullanılması olduğunu öne sürmekte ve Cox'un tarzını bir hayli eklektik bulmaktadır. Bütün bu tanımlama ve değerlendirmeler bir tarafa, kendi ifadesiyle Cox bir 'tarihsel materyalist'tir (Cox ve Schechter 2002, 3-14).

Kaynakça

- Bieler, Andreas ve Adam D. Morton. 2004. A critical theory route to hegemony, world order and historical change: Neo-Gramscian perspectives in International Relations. *Capital & Class*. 82, 85-113.
- Cox, Robert W. 1981. Social forces, states and world orders: Beyond International Relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*. 10 (2),126-55.
- _____. 1983. Gramsci, hegemony and International Relations: An essay in method. *Millennium: Journal of International Studies*. 12 (2), 162-75.
- _____. *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History* New York: Columbia University Press.
- _____. ve M. G. Schechter. 2002. *The Political Economy of A Plural World*. London: Routledge.
- Germain, Randall D. ve Michael Kenny. 1998. Engaging Gramsci: International Relations theory and new Gramscians, *Review of International Studies*. (24), 3-21
- Gramsci, Antonio. 1971. *Selections from the Prison Notebooks*. der. ve çev. Q. Hoare ve G. Nowell-Smith, London: Lawrence and Wishart.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri. 2002 [2000]. *İmparatorluk*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Panitch, Leo. 1994. Globalisation and the state. *Socialist Register*. 30, 60-93.
- Picciotto, Sol. 1991. The internationalisation of the state. *Capital & Class*. 43, 43-63.
- Robinson, William I. 2002. Küresel kapitalizm ve ulusötesi kapitalist hegemonya: Kuramsal notlar ve görgül deliller. *Praksis*. 8, 125-168.
- Robinson, William I. 2004. *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World*, The John Hopkins University Press: Baltimore and London.
- Robinson, William I. 2005. Global capitalism: The new transnationalism and the folly of conventional thinking. *Science and Society*. (69) 3, 316-328.

- **The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives**
- **The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order**

M. Kemal Utku

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Atılım Üniversitesi.

Brzezinsky, Zbigniew. 1997. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books. ISBN-10: 046502 7261; ISBN-13: 978-0465027 262.

Huntington, Samuel P. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, New York: Simon & Schuster. ISBN-10: 0684844419 ; 0-684-84441-9; ISBN 13: 9780684844411.

Uluslararası siyaset veya Amerikan siyaseti ile ilgilenenlerimiz Zbigniew Brzezinsky’i Soğuk Savaş yıllarının en önde gelen ideologlarından biri olarak anımsarlar. Kendisi aynı zamanda Kissinger ve Schlessinger gibi ABD başkanlarına Milli Güvenlik Danışmanlığı da yapmıştır. *Uygurluklar Çatışması*’nın yazarı olan Samuel Huntington ise Amerika’nın en ünlü uluslararası siyaset bilimcilerindedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra hegemonyalarını kuran Amerikan sosyal bilimcilerinin öncülüğünü yaptığı ‘davranışçı’ akımın en çok bilinen birkaç ismi arasındadır ve uzun yıllar boyunca Harvard Üniversitesinde hocalık yapmıştır.